BÜİFD
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
JOURNAL OF BINGOL UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY

Teoman Duralı'nın Darvinci Evrim ve Darwinizm Eleştirisi

Esra KARTAL SOYSAL

Dr. Öğretim Üyesi, Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, İstanbul/Türkiye
Assist. Prof., Marmara University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Philosophy, Istanbul/Turkey
esra.kartal@marmara.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0985-7196
DOI: 10.34085/buifd.1264003

Öz
Bu çalışmada Ş. Teoman Duralı'nın, biyoloji biliminin ve felsefesinin merkezî dayanağı olan Darvinci evrime ve ondan türeyen Darwinizme ilişkin eleştirisi, kısmen kesişen dört kategori üzerinden yapılandırılarak ortaya konacaktır. İlkin Duralı için Darvinci evrim, bir teori olmaktan ziyade bir varsayımdır, zira bilimsel olarak bir teori olmanın gereklerini karşılamaz ve fakat eldeki varsayımlar içinde biyoloji bilimi için vazgeçilmez bir kullanışlılık arz etmektedir. İkincisi Duralı, herhangi bir aşkın varlığa referans vermeksizin kendi kendisinin ilkesi olan içkin bir süreci temellendiren Darvinci evrimin aşkınlık düzlemini gereksiz, hatta zamanla geçersiz kılmasına karşı aşkınlığın –bilimin konusu olamasa dahi– sistemden en azından felsefî olarak elenemeyeceğini savunur. Aşkınlık anlayışının devamı kabilinden üçüncü olarak Duralı İslam düşünce geleneğinden devraldığı beşer-insan ayrımına gider ve evrimin beşer oluşu açıklamasına mukabil insan oluşu açıklayamayacağını, bu işi ancak ve ancak –Müslüman felsefecilerin 8. ve 18. yüzyıllar arasında ortaya koymayı denediği– tekâmül anlayışının kotarabileceğini iddia eder. Bilhassa en karmaşık canlı insanın, beşer oluşa indirgenmesinin karşısında netlikle durarak holistik bir tutum takınır. Son olarak Duralı, Darvinci evrimden türemiş Darwinizmden kaynaklanan ve sonra dönüp onu besleyen ideolojilerin (bilhassa kapitalizm, komünizm ve nasyonal sosyalizm) varsayım ve icraatlarının evrim varsayımından itinayla ayrılmaları gerektiğini, zira Darvinci evrimle uyuşmadıklarını öne sürer. Tüm önkabul ve eleştirileri ile Duralı ne evrim taraftarı ne evrim karşıtıdır. Evrimi, belkemiği bir bilimsel varsayım olarak işlevsel bulur, ancak etrafında kümelenen sorunların çözümüne yönelik önerilerde bulunur.
Anahtar kelimeler: Darvinci evrim, varsayım, tekâmül, aşkınlık, beşer, insan, Darwinizm.

Teoman Duralı's Critique of Darwinian Evolution and Darwinism

Abstract
In this article, Ş. Teoman Duralı's critique of Darwinian evolution and Darwinism which derives from it, that is the central base of the science and philosophy of biology, will be structured through four partially overlapping categories. First of all, for Duralı, since it does not fulfill the requirements of being a theory scientifically Darwinian evolution is a hypothesis rather than a theory, but it provides an indispensable usefulness for the science of biology. Secondly, Duralı argues that transcendence cannot be eliminated from the system at least philosophically, even if it is not the subject of science, against the fact that Darwinian evolution, which grounds an immanent process that is its own principle without reference to any transcendent being, renders the transcendent realm unnecessary and even invalidated over time. Thirdly, as a continuation of the understanding of transcendence, Duralı goes to the distinction between man and human being, which he inherited from the tradition of Islamic thought, and claims that evolution can only

explain man not human being and explaining human being can only be handled with the understanding of tekâmul which Muslim philosophers tried to put forward between the 8th and 18th centuries. In particular, he takes a holistic attitude by standing firmly against the reduction of human being as the most complex living being to man. Lastly, Duralı argues that the assumptions and practices of the ideologies (especially capitalism, communism and national socialism) that originated from Darwinism derived from Darwinian evolution and then fed it back should be carefully separated from the evolution hypothesis, because they are incompatible with Darwinian evolution. With all his presuppositions and criticisms, Duralı is neither pro-evolutionary nor anti-evolutionary. He finds evolution a functional backbone as a scientific hypothesis, but also makes suggestions for solving the problems clustered around it.
Keywords: Darwinian evolution, hypothesis, tekâmul, transcendence, man, human being, Darwinism.

Giriş

Bu çalışmada, bilim felsefesine olan katkılarıyla birlikte onun bir alt dalı olan biyoloji felsefesi çalışmalarına Türkiye'de öncülük etmiş Şaban Teoman Duralı'nın evrime bakışı, ona şahsına münhasır tutumunu kazandıran Darvinci evrim ile Darwinizm'e yönelttiği eleştirisi üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır. Duralı'nın eleştirisinin izleri, alana dair "Biyoloji Felsefesine Dair" başlıklı doktora tezinin (1977) *Canlılar Sorununa Giriş*[1] ismiyle dönüştüğü eseri (1987) ve *Biyoloji Felsefesi*[2] isimli ikinci eseri (1992) içermesinin yanında onları gözden geçirip takviye ve tekmil eden *Hayatın Anatomisi/ Canlılar Bilim Felsefesi/ Evrim ve Ötesi* isimli nihai ve kâmil eseri (*opus magnum*u) (2018) üzerinden sürülecek, ilgili konularda *Sorun Nedir* (2006) isimli eserinden de istifade edilecektir.

Darwin'in ve Darwinizmin, bilim insanlarından filozoflara ve teologlara, birçok yabancı eleştirmeni[3] olmasına mukabil Duralı, Darwin'i ve Darwinizmi sistematik şekilde beraberce eleştiren ilk yerli felsefecidir. Duralı'nın Darvinci evrim eleştirisinin üç ayağından ilki Darvinci evrimin bir varsayım olduğu halde bilimsellik kriterlerini karşılayan bir teori olarak lanse edilmesine yöneliktir. İkinci eleştirisi, Darvinci evrimin içkinlik metafiziğini bilimsel olarak temellendirmek suretiyle aşkınlık düzlemini gereksiz kılması, bunun ise zamanla geçersiz kılmaya dönüşmesine yöneliktir. Üçüncü eleştirisi, Duralı'nın gelenekten tevarüs ettiği beşer-insan keskin ayrımına dayanır: Darvinci evrim yalnızca yaşam süren beşeri açıklarken tekâmül, bir hayatı olan insanı da içerir. Duralı insanı holistik olarak açıklamak çabasıyla[4] salt evrimden ziyade tekâmülden yana tavır alır. Duralı'nın Darwinizm eleştirisi ise evrim düşüncesinin kapitalizm, nasyonal sosyalizm, komünizm başta olmak üzere bazı ideolojilerden nemalandığı, daha sonra da onları güdümlediği ve onlara felsefî bir arka plan sağladığı tezi üzerine kurulur. Fakat Duralı'ya göre ideolojiler evrimin aleyhine çalışmıştır.

1. Eleştiri: Darvinci Evrim Bir Teori Değil Varsayımdır

Evrim, ne Darwin'le başlamış ne onunla bitmiş bir değişim argümanıdır. Aristoteles'ten itibaren takip edebildiğimiz fikir, 8.-17. yüzyıllar arası İslam düşüncesinde çokça olgunlaşmış, 17. yüzyıl Avrupa'sında gün yüzüne çıkmıştır. Duralı, canlıların evrimiyle ilgili tartışmaların 18.

[1] Teoman Duralı, *Canlılar Sorununa Giriş* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987).

[2] Teoman Duralı, *Biyoloji Felsefesi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1992).

[3] Louis Agassiz, Adam Sedgwick, Richard Owen, Pierre Paul Grasse, Michael Denton, Lynn Margulis, Wolfgang Smith, Soren Lovtrup, Fleeming Jenkin, Gerd B. Müller, Henry Gee, Lord Kelvin (William Thomson), Jerry Fodor, Massimo Piattelli-Palmarini, Henry M. Morris, Benjamin D. Wiker, Mark Isaak, Alvin Planting, Phillip E. Johnson, Michael Behe, Eva Jablonka, Stephen J. Gould, vd.

[4] Esra Kartal Soysal, "Teoman Duralı'nın Biyoloji Felsefesi Yaklaşımının İndirgemecilik-Holizm Bağlamında Bir Çözümlemesi", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi* 46 (Aralık 2022), 79–107.

yüzyılda büyük bir hız kazandığını belirtir. Canlı, 15. yüzyıldan itibaren gitgide Tanrı'nın hayranlık uyandıran esrar dolu yaratığı olmaktan çıkıp gelişigüzel bir işleyiş (mekanizma) halini almaya başlar. İlkin Copernicus ile birlikte yeryüzü evrendeki kutsal mevkiini yitirir. Sonrasında Descartes'in, varlıkları *res extensa* (uzam, maddî) ve *res cogitans* (düşünmegücü, manevî) şeklinde ikiye ayırması; bitkiyi, hayvanı, bedeniyle de insanı uzamlılardan saymasıyla canlılar, iyiden iyiye mükemmel makineler yahut otomatlar şeklinde görülür olurlar. Dolayısıyla onların da fiziğe konu uzamlılar gibi incelenmeye başlaması, canlıların sınıflandırılmasına ve türeyişlerine ilişkin görüşleri etkilemekte gecikmez. Aristoteles'ten beri süregelen, türlerin değişmeyip dönüşmezliği inancı ciddi sarsıntılar geçirmeye başlar.[5]

Darwin evrimi tamamıyla inorganik, mekanik bir açıklamayla ortaya koyar. Evrimin eşzamanlı kaşifi Alfred Wallace'dır. Darwin'in yaklaşık yirmi bir sene boyunca yapmış olduğu deney, gözlem ve çalışmalardan sonra ulaştığı sonuca aynı zamanlamayla ulaşan Wallace çıkarımlarını bir mektupla Darwin'le paylaşır. Darwin'in katkısı, aslında evrim sürecinin nasıl işlediğine dair bir mekanizma (açıklama modeli) ortaya koymaktır: "doğal seçilim"[6]. Darwin gözlemlerinin sonucunda canlının yaşamak için gösterdiği çabayı ifade eden "varolma mücadelesi" (*struggle for existence*) düsturuna varır. "Varolma mücadelesini takdir etmeye çoktan hazırlıklı olduğum için, birden belli koşullara uyum sağlayabilen varyasyonların yaşamına devam edeceği, sağlayamayanların ise yok olma eğilimi göstereceği kafama dank etti. Bunun sonucu yeni türlerin oluşumu olacaktı. Sonunda üzerinde çalışacağım bir teorim olmuştu." der.[7] Duralı'ya göre doğal seçilime dayanarak evrim sürecini açıklamaya girişen Darwin varsayımının günümüzdeki yorumu uyarınca, elverişsiz değişimler, varolma mücadelesinde doğal seçilim yoluyla giderilirler. Buna karşılık, elverişli mutasyonlar, taşıyıcılarına öncelik sağlayıp onların üremesini olabilir kılarlar. Bu da, elverişli değişimin, gittikçe yerleşmesine önayak olur.[8] Bunun sonucuna göre ise türler değişir ya da evrilir, bu değişimin ana mekanizması ise doğal seçilimdir.

Duralı'ya göre Darwin'in gözlemlerini açıklamaya girişmesiyle vardığı *varolma mücadelesi* gibi belli başlı belirlemeler arasındaki bağlantılar, bugün birçok biyoloğun teori diye benimsediği ünlü evrim varsayımını meydana getirmiştir.[9] Duralı'ya göre ise Darvinci evrim özellikle çıkışı itibarıyla bir teori olmaktan ziyade bir varsayımdır. Evrim varsayımı henüz kâmilen bir teori haline gelememiştir. Duralı bununla birlikte birçoklarının onu teori olarak gördüğünü kabul eder:

> Galileo *Galilei*'den yola çıkıp Isaac *Newton* üzerinden Charles Darwin'e değin süregelen dört yüz küsur yıllık kuru, sıkıcı, tatsız tuzsuz matematik dilli mekanikçi–fizikalist dönem, 1858'den itibaren yerini heyecanlı, renkli, ölümlü kalımlı, hayalhanemizi alabildiğine besler macerayla dolu hikayeye, öyle ki efsaneye de diyebiliriz, bırakmıştır. Bu, tabii, bir günden öbürüne gerçekleşivermez. 19. yüzyılın sonları ile 20.'nin ilk yarısı yine fiziğin hakimiyeti altında geçer. Şu var ki, 20. yüzyılınki, önceki devrin durağan mekanikçi fiziği değil artık. Gündemdeki, süreçli bir enerji fiziğidir. Nihayet evrim diye –görüşümüzce– bir *varsayım* dünyayı kat etmiştir. Fizikten iktisada, tarihten dilbilime,

[5] Teoman Duralı, *Hayatın Anatomisi/ Canlılar Bilim Felsefesi/ Evrim ve Ötesi,* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2018), s. 255.
[6] Duralı, "*natural selection*" kavramı için bizim tercih ettiğimiz "doğal seçilim" kelimesi yerine "doğal ayıklanma" karşılığını tercih eder. Tercih sebebinin uzunca açıklaması için bkz. (s. 302–303).
[7] Charles Darwin, *Otobiyografi,* çev. Serda Brauns (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2017), s. 109.
[8] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 126.
[9] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 186–187.

ahlâktan siyasî öğretilere dek bilakaydüşart her şey, evrimin imbiğinden geçmiş. Tabii, o 'her şey'in başı da canlılar bilimidir. Bahsettiğimiz bilimler topluluğunun her köşe bucağına evrim varsayımı, teorisi –nasıl nitelerseniz niteleyiniz– görmezden gelinmez, silinmez iz bırakmıştır.[10]

Darwin'in doğal seçilim iddiasını içeren evrim varsayımı, düşünce tarihinde belki en çok taşlanmış, sarsılmış, didiklenmiş, tartışılmış, ret yahut kabul görmüş varsayımların başında yer alır.[11] Doğal seçilim ilkesi öncelikle gözün veya a-seksüel üremenin açıklamasını yapamaması üzerinden ciddi itirazlarla karşılaşır. Duralı'ya göre göz hakkında söyledikleri Darwin'in kendi koyduğu ilkenin her güçlüğü çözebilecek anahtarı sunmadığını yer yer fark ettiğini gösterir.[12] Öyleyse Darwin'in kendisini de tam olarak tatmin etmeyen "doğal seçilim", "varolma mücadelesi" ve Herbert Spencer'ın Darvinci görüşe soktuğu "en uygun olanın hayatta kalması"[13] deyimlerinin, teoride belli yol gösterici değerleri olsa bile, bilimsel olduklarını öne sürmeye imkân yoktur. Böylesi kavram ve deyimler, tekrar tekrar gözlemlere tâbi tutulamadıkları gibi, ölçüye de vurulmadıklarından, tek anlamlı, nicel ifadelere dönüştürülemezler.[14] Duralı'ya göre tam da bu ölçülemezlik yüzünden Darvinci evrim, bir varsayımdır.

Çağımız canlılar bilimini omuzlamış teorilerin, az deney verisine, buna karşılık da pozitif sonuçları doğurmaktan uzak birçok zihin kurgusuna dayanmış bulundukları görülür. Buradan hareketle, konusu gereği canlılar biliminin, hiçbir vakit canlı-olmayan maddeyi inceleyen bilimler gibi, olaylara dayalı bir deney bilimi olamayacağı geniş çevrelerce benimsenmiştir. Bu sanıyı öncelikle […] evrim öğretisi pekiştirmiştir.[15]

Duralı bilim teorisi açısından evrimin durumunu "vaka" ile "vakıa" kavramları arasında yaptığı ayrım üzerinden sallantılı bulur. Vakıa, zaman ile mekan boyutlarına oturtulabilen, tekrarlanabilir, sınanabilir olay demek iken vaka bir defalıktır, tekrarlanamaz, sonuçta da sınanması, denetlenmesi imkansızdır.[16] Mekanik, cansız olaylar türünden vakıalar, geniş zamana ait olup geçmişte olageldikleri gibi şimdi de, gelecekte de birden fazla kez olagelebilirler. Bunlar, her an belli şartlar altında gözlemlenip denetlenebildiklerinden, 17. yüzyıldan beri bilim anlayışının taleplerine en çok uyan örnek, vakıalardır. Temellendirilebilirliklerini, doğrulanabilirliklerini ve yanlışlanabilirliklerini hep muhafaza eden vakıaların bilinebilirlikleri de her zaman yeniden göz önüne serilebilir. Ne var ki her zaman yeni baştan sorgulanmaları ile sınanmaları, varlıkları gereği mümkün olmayan canlı olaylar gibi vakaların bilinebilirlikleri bir defaya mahsustur. Belli bir zaman ile mekan koordinatında olup bitmiş böyle bir olayın benzeri yeniden olagelse bile, tıpa tıpı kesinlikle bir daha vuku bulmaz.[17] Bu bakımdan evrim, klasik mekaniğe aykırı düşmektedir. Evrimde olaylar vaka çeşidinden, yani tekrarlanamayan cinstendir. Milyar yıl önceki olanların şartları bugün canlandırılamaz, tekrarlanamaz. Ancak eldeki imkan ve malzemelerle o yöne, uygunluk derecesi bilinemeyecek geri yansıtmalar

[10] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 309.
[11] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 87.
[12] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 262.
[13] Duralı, "*survival of the fittest*" kavramı için bizim tercih ettiğimiz "en uygun olanın hayatta kalması" kelimesi yerine "en uygun bireylerin sağkalması" karşılığını tercih eder.
[14] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 179.
[15] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 139.
[16] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 292.
[17] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 212–213.

yapılabilir.[18] İşte evrim de, şimdiden geçmişe yansıtmalar yaparak hayli dolambaçlı, bozuk yolları yürümekten kurtulamaz.[19] Oysa deneylenebilir ve denetlenebilir verilere dayanılarak yasalar vazetmek kâbildir.[20] Dolayısıyla, kendi ortaya koyduğu kavram ile deyimlere sık başvurmasından dolayı evrim varsayımı, bilim teorisi çerçevesinde sorun olarak kalır.[21] Bu yüzden elimizde bugün bile fiziğin klasik mekaniğine, termodinamiğine, Newton'un çekim yasasına benzer bir evrim teorisi yoktur.[22]

Duralı evrimi bir teori olmak yerine varsayım addetmesine mukabil onu göz önüne almaksızın biyolojide açıklama yapma imkanından yoksun olunduğunu da söyler. Canlının birey yahut tür olarak tarihi göz önüne alınmadan bilimin öteki kaçınılmaz şartı olan 'neden-sonuç bağıntısı' verilemez. Bu bakımdan evrim, biyolojinin kaçınılmaz yolu, yordamıdır. Demek ki türlerin birbirlerinden türeyişleri, vakıa gücünde olmasa bile, gerçekliktir. Genetik delil, evrim diye bir sürecin var olduğunu ve nasıl cereyan ettiğini bildirmektedir.[23] Duralı teori kavramını sadece genetiğin "modern sentez"inin[24] hak ettiğini düşünür. 19. yüzyılın ikinci yarısında genetik ile moleküler biyoloji yoluyla Darvinci evrim varsayımı, teorileşme yönünde hatırı sayılır mesafe kaydetmiştir.[25] Bu tarihten itibaren evrim, genetiğin ve moleküler biyolojinin bulgularıyla açıklanmaktadır.[26] Duralı'ya göre bütün boşluklarına ve açmazlarına rağmen evrim varsayımı, teorileşmesini önemli ölçüde modern senteze borçludur. Teoride, özellikle de doğal seçilim ilkesinde ortaya çıkan boşluklar ve çelişkiler modern sentezce giderilmeye çalışılmıştır.[27]

Modern sentezin evrimi teorileştirme yolundaki büyük adımlarına rağmen Duralı'ya göre evrim teorisinde göze batan çarpıklıkların onarıldığı, eksiklerin giderildiği şüphelidir. Zira dikkatlerden kaçan esas sorun, teorinin açmazlarından ziyade temelden yoksun kalışıdır. Her teoriden ilk beklenen, bağlandığı yahut dayandığı temel kavramı anlamca -içerikçe- aydınlığa kavuşturması, yani tarif etmesidir. Bu yönüyle Aristoteles'in canlılar öğretisi, Darwin'inkine oranla daha sağlam bir mantık yapısı sergiler. Çünkü Aristoteles, öncelikle "canlı"nın ne olup ne olmadığı konusunu açıkça ortaya koymuştur. Darwin ise canlının koskoca tarihini ve bunu belirleyen dinamikleri göz önüne sermeye çabalarken, canlının *neliği* konusunda görüş bildirmemiştir. Eldeki teori canlı üstüne kurulmuştur, lakin ortada bulunmayan canlının kendisidir. Özetle Darwin, canlıya ilişkin açık seçik bir belirleme yahut tarif denemesi sunmamıştır.[28] İşte Duralı'ya göre Darvinci evrimin teori olmasına halel getiren esas saik de budur.

Canlının Darvinci belirsizliği karşısında Duralı canlılığı maddî–mekanik dünyaya bağımlı bir özerklikle tanımlar:

---

[18] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 304.
[19] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 175.
[20] Teoman Duralı, *Sorun Nedir* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2006), s. 173.
[21] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 179.
[22] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 271, 304.
[23] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 304–305.
[24] Duralı, "*modern synthesis*" kavramı için bizim tercih ettiğimiz "modern sentez" kelimesi yerine "birleştirimci/sentezci evrim teorisi", "Yenidarvincilik")" vb. karşılıkları tercih eder.
[25] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 177.
[26] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 403.
[27] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 265.
[28] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 265–266.

> Canlılık, maddî–mekanik olaylar katmanından mı türemiştir sorusuna deneylenebilir–denetlenebilir türden açık cevabımız yoktur. Bildiğimiz, ikisi arasında geçiş sahasının var olduğudur. Nihayet canlı, hangi örgütlenmişlik seviyesinde durursa dursun, bir işleyişler bütünüdür. Zemini maddî–mekanik olmakla birlikte, işleyişin bütünü, 'maddî–mekanik–ötesi', demek ki 'organik'tir. Başka bir anlatışla, canlılık, maddî–mekanik dünyaya bağımlıdır; fakat aynı zamanda özerktir.[29]

Canlılık tanımının temel eksiğine rağmen evrim, 1900'lerden beri mezkur genetik ilerlemeler sayesinde kayda değer derecede değişip gelişmiştir. 1960'lara değin süregelen fizik çağının yerini biyolojinin alması, önce evrim, sonra genetik sayesindedir. Genetik, öncelikle de moleküler biyoloji kolu, sağın bilimsel teori olma yolunda mesafe kat etmiştir.[30] Ancak Duralı'ya göre Darwin'den yola çıkan modern sentez de varsayım ölçüsünde kavram ve ıstılahlar kullanmıştır. Bununla birlikte bugün hâlâ, doğal seçilime ciddi seçenek oluşturabilecek mekanizmalar önerilebilmiş değildir.[31]

Öyleyse, canlının varlıkça esası evrimseldir. Canlılarla ilgili araştırmalar geniş anlamda evrim göz önüne alınmadan yürütülemez.[32] Bilim çerçevesine sığsın sığmasın, evrim sahneye çıkmadıkça öteki bütün biyolojik açıklama tarzları sığ ve yetersiz kalır.[33] Duralı'ya göre Darvinci evrime uğranılmadıkça, ele alınan canlı sorunu eksik kalmaya hükümlüdür. Dahası, evrim 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren biyolojide olduğu kadar, bütün insan-tarih-toplum araştırmalarında ve ideolojilerde merkezî konuma yerleştiğinden onu kâle almadan girişilen çözümlemeler yüzeysel ve kısır kalmışlardır.[34] Öyleyse henüz elimizde temel bilimsel gerekleri karşılayacak bir teorisi bulunmamasına rağmen, canlı süreçleri evrim varsayımından yoksun şekilde açıklamak imkansızdır. Nasıl yerçekimi yasasından yoksun bir klasik mekanik düşünülemezse, benzer biçimde evrimsiz bir biyoloji de kötürümdür.[35]

2. Eleştiri: İçkinlik Metafiziğini Bilimsel Olarak Temellendiren Darvinci Evrim Aşkınlık Düzlemini Gereksiz Kılmıştır

Darvinci evrim teorisi felsefî açıdan ne anlama gelmektedir? Başka ifadeyle Darwin'in ortaya koymuş olduğu doğal seçilim mekanizması, insanın anlam dünyasında ne gibi bir değişikliğe yol açmıştır? Duralı'ya göre evrim teorisi ile ilgili sorunlar, onun türlerin, "maddeci" bir ilke olan doğal seçilim uyarınca değiştikleri görüşünü üretmesinden ileri gelmiştir.[36] Öyle ki bu maddeci evrim tezinin anlamı, öncelikle "içkinlik" (*immanence*) metafiziğini fiziksel olarak temellendirme iddiası eşliğinde "aşkınlık" (*transcendence*) metafiziğini gereksiz kılmasıdır. Felsefe tarihi boyunca süregelen içkinlik ve aşkınlık tartışmaları Darwin'den sonra içkinlik-aşkınlık metafiziği bağlamındaki yer değiştirme açısından okunabilir.

Tarih boyunca ağırlığını koruyan temel felsefî meselelerden biri, şeylerin ne şekilde, oldukları şey haline geldikleridir. Maddenin varlık nedeni ve düzenleyici ilkeleri ona aşkın tinsel bir kaynaktan mı gelir yoksa düzen ve ilkelilik maddenin kendisine içkin midir? Başka bir

[29] Duralı, *Sorun Nedir*, s. 172.
[30] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 309–310.
[31] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 175, 179.
[32] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 212.
[33] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 37.
[34] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 376.
[35] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 271.
[36] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 266.

ifadeyle şeyler yaratılmış/tasarlanmış mıdır, yoksa bir dış etken olmaksızın kendi içkinlikleri içinde mi var olurlar? Varlığın niteliğine dair düşünme tarzı aşkıncı veya içkinci bakış açılarından yapılır. Yaratılmışlık/tasarlanmışlık aşkın bir yaratıcıyı/tasarımcıyı zorunlu kılar. Fakat maddeyi kendi içkinliği içerisinde açıklamak mümkün olduğu takdirde ortada aşkın bir yaratıcı/tasarımcı açıklamasına ihtiyaç kalmaz. İçkinci bakışla ancak natüralist metafizik yapılabilir.[37] İşte Darwin'in doğal seçilim ilkesi, farklı türlerin kökeninin bir ve aynı olduğunu iddia etmesiyle insanın hem kendisine hem içinde bulunduğu doğaya bakışını yenileyen insanlık tarihindeki en büyük oyun-değiştiricilerden bir tanesi olur.

Felsefe tarihinde aşkıncı bakış açılarından biri Aristoteles'in canlılığı merkeze alan teleolojik evren anlayışıdır. Teleolojik bakışa göre varolan her şey zorunlu olarak kendi içerisinde taşıdığı amaca yönelik hareket eder. Fakat tüm bu süreç bir "ilk neden" (*hareket etmeyen ilk hareket ettirici*) tarafından oluşturulur. Öyleyse içerisinde yaşadığımız, bir parçası olduğumuz bu evrenin, yani içkinlik düzleminin dışında ona aşkın bir -*ilk neden olarak*- Tanrı (*teos*) vardır. Tanrı ile canlının ve yaşamın ilişkisi sorunu açıkta kalsa da Aristoteles'in canlılığın işleyişiyle ilgili cevabı teleolojidir. Aristoteles'in canlılık teorisinin Darvinci evrimden farkı da bu içkin amaçtır. Varolanın aşkın bir yaratıcı tarafından yaratılmasına/tasarlanmasına gerek olmasa da bu amaca doğru hareket ettirilmesi gerekir.

Aşkıncı bakış açılarından diğeri, canlılığın bir yaratım/tasarım harikası olduğunu iddia eden teistik inançlardır. Semavî dinlerin tanrısı aşkın bir Tanrı'dır. Buna göre evrende ve canlılarda gözlenen düzen, ilkelilik, akıl gibi emareler onların ancak aşkın bir Tanrı tarafından yaratılmış olduklarını gösterir. Canlılar gibi karmaşık yaşam formları kendi kendilerini düzenleyemezler. Belirli bir amaca doğru hareket eden canlılık süreçlerine amacını veren, bu süreçleri başlatan ve yöneten bir Tanrı'ya ihtiyaç vardır. Ayrıca canlılar yeryüzünde mükemmel bir şekilde tasarlanmış görünür. Her tasarım ise bir tasarımcıyı gerektirir. William Paley'in saatçi argümanına göre nasıl ki kırsalda yürürken yerde rastlanan bir saatin karmaşık mekanizmasının kendi kendine, tesadüfen bir araya gelmesi ve işleyen bir saat olması imkansızsa ve bir saatçi tarafından tasarlanmış olması gerekiyorsa; evrenin de kendi kendine, tesadüfen bir araya gelmesi ve sonrasında böylesine düzenli canlılığı yaratması o derece imkansızdır; dolayısıyla böylesi karmaşık ama düzenli bir yapı sergileyen evrenin de bir tasarımcısı olmalıdır.[38]

İçkinci anlayışların başlıca örneği Galileo sonrası maddeci-mekanikçi bilim anlayışıdır. Aristoteles'in teleolojik evreni de aşağı yukarı bu döneme değin değerini korur. Darwin'den önce Kant üçüncü kritiğinde teleolojiyi biyolojik varlıklar için kabul ederek içkinleştirir. Mekanik olandan vazgeçmeyen Kant'a göre doğanın kendisinde teleolojik bir yapı olmamasına rağmen varmış gibi görünür. Canlılara aklın düzenleyici kullanımı üzerinden amaçlılık atfederiz, fakat kendilerinde teleolojinin var olduğunu söyleyecek bir zeminimiz yoktur. Yargı gücü kendi kendisine bir kural (*telos*) verir, yöneldiği şeye her yargı verişinde sanki orada bir düzenlilik varmışçasına yönelir. Ama söz konusu düzenin nedeni bizzat yargı gücünün öznel faaliyetidir. Kural itibarıyla düzen arar, aradığı düzeni de mekanik nedensellik gereği bulur. Zira düzenliliğin

---

[37] John Dupré, *The Metaphysics of Biology* (Cambridge: Cambridge University Press, 2021).

[38] William Paley, *Natural Theology: or Evidences of The Existence and Attributes of The Deity Collected from The Appearances of Natur*e (Boston: Gould and Lincoln, 1860), s. 5–6.

nedeni özler değildir, mekanik fiziktir. Öyleyse Kant, organizmayı organizma yapan şeyi bilemeyeceğimizi, ona *kendinde bir amaçlılık* atfedemeyeceğimizi, bununla birlikte bilim yaparken dışsal olarak organizmaya amaçlılık atfederek konuşabileceğimizi belirtir. Kantçı bakışta evrenin düzeninden bu yüzden aşkın bir yaratıcı çıkarsanamaz.[39]

Felsefe tarihinde içkinci felsefî anlayışların en önemlilerinden biri evrim teorisidir. Darwin'in katkısı burada geçerlidir. Evrimsel süreç herhangi bir aşkın varlığa referans vermeden kendi kendisini örgütler, kendi kendisinin ilkesidir. Darvinci evrim teorisi, bir mekanizma önermek suretiyle yaratıcı Tanrı fikrini boşa çıkarmış olur. Çünkü evrim canlılığın ortaya çıkmasındaki mekanizmanın -akıl/ilke/düzen denebilecek- aşkın bir Tanrı'yı zorunlu kılmadığını, en azından aşkınlığın olası tek açıklama modeli olmadığını göstermiştir. Bu yüzden evrim aşkın Tanrı anlayışını barındıran dinî öğretilerle çelişik görünür. Darwin de tezinin yaratılış anlatısı ile çelişmesinden çekinir. Zira insanın yaratılmadığını, bir tasarım harikası da olmadığını, iki ayağı üzerine sadece çevresel koşullara uyum sağlayıp hayatta kalabilmek adına kalktığını iddia etmiş olur.

Öyleyse Darwin doğal seçilim mekanizmasının evrimsel sürecin kendi içerisinden doğduğunu ve süreci yöneten akıl/ilke/düzenin sürecin kendisinin aşkın olmasını gerektirmediğini göstermiştir. Başka ifadeyle bir akıl/ilke/düzen gözlenen yerde bunların dışarıdan gelmiş olması, onları sağlayan şeyin de aşkın olması gerekmez. Darvinci evrim, akıl/ilke/düzenin bizatihi sürece içkin bir varoluş taşıdığını göstermiştir. Evrim aşkınlığa karşı içkinliğin bir temsilidir. Darwin, ontolojik içkinlik ihtimalini, bilimsel olarak -deney gözleme dayanarak- gösterdiğini iddia etmiştir. Daniel Dennett'in *Darwin'in Tehlikeli Fikri*'nde belirttiği üzere Darwin'in evrim teorisi evrensel bir asit gibidir, o ana kadar var olan tüm geleneksel kavramları içinde ya eritmiş, yok etmiş ya da yapılarını geri döndürülemez bir şekilde dönüştürmüştür.[40]

Darvinci evrimin içkinci önerisi, yeni bir metafizik zemin kurmayı gerektirecek güçtedir. Doğal seçilim özelindeki, sürecin kendi kendisini zorunlu olarak örgütlemesi fikri, tüm varlığa teşmil edilebilir. Aşkın bir Tanrı'nın bir süreci var etmesinden veya hareket ettirmesindense varlığın bizatihi bir akıl/ilke/düzene sahip olması fikri, tüm varlığa genişletildiğinde başka türden bir felsefenin kapısına varılmış olur. Sürecin kendi kendisini örgütlemesi meselesi teolojik olarak ise, sürecin içerisinde kendisinden söz edilebilecek bir Tanrı varsa bile onun varlığın kendisi olmasıyla (panteizm) sonuçlanır.

Teleoloji ister Aristotelesçi anlamda olsun ister teistik dinlerin bağlamında olsun aşkınlıkla ilgilidir. Duralı'nın bakışı da teleolojikdir. Müslüman bir teist olarak Duralı, ayetlerde belli bir gayeyle yaratılmış olan gök ile yerde olup biten her şeyin, Allah'ı insanlara hatırlattığını, zikrettiğini söyler. Hatta ona göre tekâmülün son merhalesi, amacı, *eşrefimahlûkât*ı, yani insan soyunu ortaya çıkarmaktır.[41] Duralı'nın gelenekten devraldığı beşer-insan ayrımı, bizatihi teleolojik kabulü gerektirir. Zira Duralı'nın insanı insan yapan şeyle kastettiği aslında bir Tanrı'nın *telos*uyla alakalıdır. Duralı bu *telos*u varsaymaktan geri adım atmaz. Oysa ki Darvinci

---

[39] Immanuel Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı (İstanbul: İdea Yayınları, 2011), s. 304–321.
[40] Daniel Dennett, *Darwin'in Tehlikeli Fikri/ Evrim ve Hayatın Anlamı*, çev. Aybey Eper - Bahar Kılıç (İstanbul: Alfa yayıncılık, 2014), s. 74–75.
[41] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 275.

evrimde sistem teleolojiden tümüyle arındırılmış, içkinleştirilmiştir. Bir teist olarak Duralı, insan-beşer ayrımına yaslanması ve insanı diğer canlılardan ayırması itibarıyla teleolojik düşünüp, Darvinci evrime bütünüyle teslim olmamıştır.

3. Eleştiri: Darvinci Evrim Beşer İçindir, İnsan ise Tekâmül Eder

Darwin'in evrim tezini yayınlatmadan önce 21 yıl bekletmesini açıklığa kavuşturmaya çalışan muhtelif görüşlerden Stephan Jay Gould'unkinde, Darwin'in M ve N defterlerinde, felsefî maddeciliği desteklemeye karar verdiğini, ancak bunu dışa vurmaktan korktuğunu gösteren birçok ifade yer alır. Ona göre Batı düşüncesinin köklü geleneklerini, aklın sadece beynin bir ürünü olduğu iddiasından daha fazla altüst edecek bir güç yoktur. Darwin kendi tezini diğer evrim öğretilerinden ayıran özelliğin ödün vermez felsefî maddeciliği olduğunun farkındadır. Maddeci evrim tezini, kendi deyimiyle "kalenin kendisi" olan insan aklı da dahil, yaşamın tüm fenomenlerine kararlılıkla uygulamıştır. Aklın beynin ötesinde gerçek bir varoluşu yoksa Tanrı bir yanılsamanın yanılsamasından başka ne olabilir? Gould'a göre öyleyse, Darwin'in evrim tezinin kabul görmesinin önündeki engel bilimsel bir zorlukla değil, tezin felsefî içeriğiyle ilgilidir. Birincisi, Darwin evrimin amacı olmadığını ileri sürmüştür. Bireyler sadece maddelerinin gelecek kuşaklarda temsil edilmesi için mücadele ederler. Dünya bir ahenk ve düzen sergiliyorsa, bu yalnızca bireylerin kendi çıkarlarını gözetmelerinin rastlantısal bir sonucudur. İkincisi, Darwin evrimin belirli bir yönü olmadığını savunmuştur; evrim illa ki daha yüce varlıklara doğru ilerlemez. Canlılar sadece çevrelerine daha iyi uyum sağlarlar. Üçüncüsü, Darwin doğa açıklamasına tutarlı bir maddecilik felsefesi uygulamıştır. Madde tüm varoluşun zeminidir; akıl, ruh ve hatta Tanrı, sinirsel karmaşıklığın muhteşem sonuçlarına verilen adlardan başka şeyler değildir. Tüm bunlarla Darwin külliyatının içeriği geleneksel Batı düşüncesi için son derece yıkıcıdır.[42]

Bu resimde insan, onun, güzel sanatlara varana dek tüm özelliklerini evrim mahsulü, dolayısıyla maddî gören Darwin'in kendi söylemiyle beşer (*man*), doğa ağacında yer alan bir hayvandır. Zihnin işleyişi, evrimin öteki sorunlarıyla aynı düzlemde ele alınmalıdır. O halde Darvinci evrimin en dramatik ürünü, insana ilişkin anlayışta getirdiği köklü değişikliktir. Buna göre insan, hayvanlar âleminin uzantısından başka bir şey değildir; insanı hayvandan ayırmak, bilimsel olmaktan ziyade insan merkezci bir tutumdur. Evrimde bilhassa insanın kökeni meselesi, dinmeyen bir sürtüşme ve kavga konusudur. Duralı'ya göre ise insanın canlılar âleminin parçası oluşu, su götürmez bir gerçektir. Fakat insanın kimden ve nereden neşet ettiğine dair kökenini deneysel yöntemlerle tespit etmek de imkansızdır. Zira geçmişte olup bitmiş vakaları olduğu gibi canlandırmamız kâbil değildir. Ne var ki bu durum, evrimi toptan inkara sevk etmemelidir. Çünkü evrim olayı, insanın kökeni meselesini aşar.[43]

Duralı öncelikle ilkece, canlı ile canlı-olmayanı, bir ve aynı evrenin iki farklı tezahürü olarak benimsediğini beyan eder. Zira her iki kesim de temelde fizik-kimya özelliklerle donanmıştır. Ne var ki ona göre bu temel nasıl oluyor da bambaşka iki görünüm dünyasına yol açmıştır sorusu bugün bile tatmin edici tarzda cevaplandırılamamaktadır. Bu sorun sadece canlı-olmayandan canlıya geçişte karşımıza çıkmaz; insanın evrimi için de geçerlidir. Bugün biyolojide

[42] Stephen Jay Gould, *Darwin ve Sonrası*, çev. Ceyhan Temürcü (İstanbul: Say Yayınları, 2013), s. 24–26.
[43] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 259–271.

genellikle kabul gören Yenidarvinci evrim varsayımı doğrultusunda insan, canlıların genel gelişim çizgisine eklenmiş son halka olarak görülür. Bu durumda ise iki şık belirir: Ya, organik bünyesiyle (*res extensa*) insanı belli bir türden neşet etmiş görür, 'düşünmegücü' (*res cogitans*) yönündense onu şahsına münhasır, yani canlıların genel gelişim çizgisinden bağımsız kabul ederiz; ya da onun 'düşünmegücü'nü organik bünyesine bağlar, böylelikle *res cogitans*ı *res extensa*ya indirgeriz. Modern bilim neredeyse tanımı gereği indirgemecidir.[44] Öyleyse günümüzde çoğunlukla tercih edilen ikinci şıksa da, Duralı ilkini tercih eder ve tam burada "beşer"-"insan" ayrımını gelenekten devralır.

İnsan, beşer (*man*) yanıyla canlılara ortaktır. Ne var ki onun bir de beşer üstü tarafı bulunur; bu da 'insan olma' (*human being*) cihetidir.[45] Çünkü Duralı için, genelde türlerin birbirlerinden türeyişini, özeldeyse insanın türeyişini inandırıcı kanıtlarla açıklamaya da şimdilik imkan yoktur.[46] Beşer evrimle açıklanabilse de, insan evrim ötesidir:

> İnsan, 'iki dünyalı' bir varlıktır: O, bir tarafta kendisinin oluşturmadığı doğanın, öbür yandaysa kendi kurduğu kültür ortamının ürünüdür. Gerçekten de Conrad Hal Waddington'ın dediği gibi, ahlâk değerlerini yaratmakla insan, yepyeni bir evrim çeşidinin boşandırıcısı ile sürükleyicisi olmuştur. Bu süreçte önceki nesilden bir sonrakine aktarılan kültür değerleri söz konusudur. İşte öbür canlılar ile insan arasındaki esaslı fark, doğal soyaçekimin yanı sıra insanın kültür mirasına mâlik olmasında yatmaktadır. Bu ikinci özelliğinden ötürü insanı, *Aristoteles*, "*zoon politikon*" ("devlet kurucu canlı") Waddington ise "*ethical animal*" ("ahlâk oluşturur hayvan") deyimleriyle dile getirmişlerdir.[47]

Beşer-insan keskin ayrımını arkasına alarak Duralı insanın, bu *iki dünyalı*lıktan biri olan beşerlik (*res extensa*) tarafıyla Darvinci anlamda evrimleştiğini, insanlık (*res cogitans*) tarafıyla ise tekâmül ettiğini öner sürer. Evrim, aslında yalnızca canlılar evrenindeki mekanik sürece işaret eder. Biyolojik evrimin işleyiş sürecinde özgürlük, irade, bilinç çeşidinden özellikler aranmamalıdır.[48] Duralı bu ayrımın iki yakasının etkileşim içinde olabileceklerini, ama bu etkileşimin insan zihni için bilinemez olduğunu, en azından henüz aralarında gösterilebilir bilimsel bir bağlantının bulunmadığını savunur:

> Bahse konu […] iki cephe birbirinden çelik duvarla ayrılmış olmayıp tabiatıyla birbirini, yerine ve duruma göre, az yahut çok etkilemektedir. Etkileme–etkilenme derecelerini bilim ölçüleriyle değerlendirip tespit edemiyoruz.[49]

Bununla birlikte Duralı önem bakımından beşerlik ve insanlık cihetlerinin birbirlerine göre, 'ast'-'üst' biçiminde konumlanmadıklarını öne sürer. Zira, iki yakadan her biri, ötekine kaçınılmazcasına bağımlıdır. Beşer ortaya çıkmadıkça, insan ete kemiğe bürünemez. Beşer yanımız maddî, insan yanımız ise manevîdir. İnsan yavrusunun yaşayabilmesi için elzem toplum–kültür ortamına doğan beşer, insanlaşır. Beşeri açıklamak, genetik, morfoloji, fizyoloji, embriyoloji ile evrim gibi bilim kollarının işiyken; insanı anlaşılır kılmak, bilimi aşan bir gayretin

---

[44] T. A. F. Kuipers, "Reduction of Laws and Concepts", *Idealization I: General Problems*, ed. L. Brzezinski, F. Coniglione, T. A. F. Kuipers ve L. Nowak (Amsterdam: Rodopi, 1990), 241.
[45] Duralı, *Sorun Nedir*, s. 64.
[46] Duralı *Hayatın Anatomisi*, s. 152–154.
[47] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 193–194.
[48] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 194.
[49] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 370.

konusudur. Öyleyse toplum hayatında tuttukları yer bakımından maddî ile manevî taraflardan birinin, ötekisi karşısındaki önceliğini yahut üstünlüğünü belirlemek teorik olarak mümkün değildir.[50]

Duralı'ya göre beşerin salt yaşamı varken insanın 'hayat'ı da vardır. Hayat, yalınkat biyolojik süreçleri içermekle birlikte, insanın sosyokültürel etkinlikleri ile üretmeleri de onun anlam kapsamına girer. Ne var ki, insanın beşerliği, onu ister istemez, evrime tâbi kılar.[51] Duralı beşerle insanı, esasen toplum–kültür çevresinde yer alan yaşama iradesinin vazgeçilmez etkeni "edep" bakımından ayırır. Edep, beşere doğası tarafından kazandırılmış bir değer değildir, sadece din kapısından edinilir.[52] Öyleyse beşer değilse de insan dine ihtiyaç duyar. Öyleyse Duralı'ya göre beşeri insan kılan ana etken -dinden kaynaklanan- ahlâktır[53] denebilir. Onun anlayışında ahlâk biyolojik evrimle türemiş bir şey olamaz. Oysa evrimsel etik, evrimsel psikoloji ve sosyobiyolojiye göre insana has varsayılan bilinç, dil, ahlâk, sanat, özgürlük, irade gibi özellikler de biyolojik evrim verileridir. Bunlara göre ahlâk, evrimsel olarak hayatta kalma[54] şansımızı artıran bir mutabakattır.

Duralı'nın bakışında maddî varlık olarak beşer, tüm canlılar gibi, kalıtım ile evrim üzerinden irdelenip açıklanır. Bilimin nezdinde doğa olayları değerden masundur. Buna karşılık manevî varlık olarak insan, evrimin nesnesi olmayıp tekâmülün konusudur. Tekâmül (*yönelimli evrim* süreci), azdan çok değerliye inkişaf etmektir; kemâle ermektir; manevî varlığın gelişme sürecidir. Salt beşer olarak dünyaya gelen insanın değeri bilkuvvedir. Eğitilerek yetiştirilen insan evladında değer peyderpey kuvveden fiile dönüşür. Burası, Duralı'nın Darvinci evrim anlayışıyla yol ayırımıdır. Darvinci evrim, maneviyatın gelişimiyle ilgilenmez.[55] Duralı, maneviyat ve onun süreçliliğini temsil eden tekâmülün derinlerine iner:

> Yaşama temelleri üstünde hayatın inşası, dolayısıyla da beşerlikten insan olmaya dönüşme süreci 'tekâmül'dür. Evrenin değişmez düzeni, 'gelişim' zinciridir. Onun maddî dünyadaki tezahürü 'evrim' süreçleriyken, manevî âlemdekiyse 'tekâmül' silsileleridir. Maddî etkileşmelere sahne olan bünyelerin tür düzleminde genetik değişimlere uğrama dizileri 'evrim'ken, 'nefs'lerde 'bilinç'lerin uyanıp keskinleşmesi süreci 'tekâmül'dür. Darvinci evrimciler […]nefsin gelişiminden bahsetmezler. Hâlbuki maddî bünye–beden inkişafı ile nefsinkisi birbirini tamamlayan iki ayrı, bununla birlikte koşut gelişim hattıdır. Nefs, bilinç hâlinde tezahür eder.[56]

Nefste bilincin uyanıp keskinleşmesi süreci manasında kullandığı 'tekâmül' ile Duralı, İslam düşüncesinin bir kavramını kullanmış olur. İnsanın kökeni meselesi, evrim dolayımında İslam düşünce tarihinde, Mevlânâ, Erzurumlu İbrahim Hakkı, El-Câhız, İhvân el-Safâ, İbn Miskeveyh, Râgıbel-Isfahânî, Hazinî, İbn Haldûn gibi mutasavvıf veya düşünürlerce ele alınıp irdelenmiştir. Fakat onların ortaya koyduğu evrim yaklaşımları ile Darvinci evrim arasında kayda değer farklılıklar vardır. Darvinci evrim, *yönelimsiz* maddî oluşumlar dizisi olarak kabul

50 Duralı, *Sorun Nedir*, s. 64, 71.
51 Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 401.
52 Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 393–394.
53 Duralı, *Sorun Nedir*, s. 192.
54 Duralı, "*survive*" kavramı için bizim tercih ettiğimiz "hayatta kalma" kelimesi yerine "sağkalma, yaşayakalma" vb. karşılıkları tercih eder.
55 Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 375.
56 Duralı, *Sorun Nedir*, s. 48.

edilmektedir. İslam düşünürleri ise, hem *Kur'ân-ı Kerîm*'e dayandıklarından hem de başta Aristoteles olmak üzere Eskiçağdan sürüp gelen çizgiyi terk etmediklerinden, doğadaki oluşumlar ile canlı türlerinin birbirlerine dönüşmelerini, hep basitten karmaşığa, ilkelden mükemmele doğru ilerleyen, tekmil aşamaların da zorunlulukla belirdiği maddî–manevî gelişme şeklinde algılamışlardır. Çoğu, doğadaki süreçlerin, doğa-ötesi manevî güç ve kaynaklardan çıktıklarına inandıkları için aşkıncıdır. Duralı, Müslüman filozof-bilim insanlarının tasavvur ettikleri dönüşüm modeline, Darvinci evrimden ayırmak amacıyla "evrim" yerine "tekâmül" demeyi yerinde bulur.[57] Darvinci evrim, sadece maddî, mekanik esaslı olması itibarıyla tekâmülü içermez. [58]

Duralı'nın insan anlayışı ise İslam düşüncesini dikkate almak suretiyle şekillenir. Duralı, insanın ancak meydana getirdiği 'kültür' ortamında var olabileceğini, kültürün başında ve temelinde de 'vahyin' yer aldığını belirtir. *Kur'ân*'daki yaratılış tasarımında insan, melek ile cinin, gökler ile yerin, dağlar ile taşların, nihayet öteki canlıların ardından evrende Allah'a halife olsun diye yaratılmıştır. O, değerce tüm öteki yaratıklara üstündür. Öyleyse salt biyolojik evrim verisi olamaz. İnsan, ideolojilerin daracık cenderesine sıkıştırılarak açıklanamaz. Akıl, vicdan, ar, hayâ, edep, bilinç, beden varlığı insan, bilime konu kılınamaz.[59]

İslam'ın tersine, Orta Çağ Hristiyan, özellikle de Katolik zihniyeti, tekâmülcü görüşleri şiddetle reddetmiştir. Duralı bunun sebeplerini sıralar:

> Birincisi; *Kitâbımukaddes*'te yaratılış birbirlerinden kopuk ve bağımsız türler şeklindedir. İkincisiyse; Hz. İsa, mümin Hristiyan için, Allah kelamını insanlığa tebliğ etmekle yükümlü peygamber olmaktan ziyade, Ruhu'l-kudüs'tan pay almış 'oğul'dur. Tanrı, insanı 'oğul tasavvuru'na uygun yaratmış; sonra da Hz. Adem'den beri sapıtan insanlığı kurtarması için O'nu azap dolu yeryüzüne göndermiştir. Görüldüğü gibi, Hristiyan itikadı uyarınca insanın, öbür yaratıkların hiçbiriyle, manevî şöyle dursun maddî bağı dahî yok. Eflatunî ıstılah dağarına başvuracak olursak, şöyle diyebiliriz: İnsan, öteki yaratıklardan apayrı bir ana-örneğe, İsa *idea*sına uygun olarak yaratılmıştır.[60]

Duralı'ya göre bu iki sebepten dolayı insan, Hristiyanlıkta tümüyle nevi şahsına münhasırdır. O, bir değerler silsilesi uyarınca öteki yaratıklara göre en üst, en mükemmel basamakta durmamaktadır. Zira böyle bir değerler silsilesini kurabilmek için karşılaştırma yapmak lazımdır. İnsan ise yaratılışı itibarıyla, başkalarıyla kıyaslanamayacak bir eşsizliktedir. Sonuçta o, Hristiyanlık akidesince, eşref-i mahlukat olmaklığın da fevkindedir. O, evrende tek ve tecrit olmuş haldedir. Ayrıca Hristiyan akidesince canlı türleri, birbirlerinden neşet etmemiştir. Her tür, kendi başına yoktan yaratılmıştır[61]. Özellikle de insanın, başka hiçbir canlı türüyle sıralı ve içten bir ilintisi bulunmaz.[62]

Müslümanlar arasında ise insanın kökeni meselesi, Hristiyanlıktakinden farklı biçimde ortaya konulmuştur. Gerçi yaratılış, üç dinde de Allah'ın yoktan yarattığı yönündeki ortak kabule dayanır. Ancak Hristiyanlıktaki inancın tersine, *Kur'ân-ı Kerîm*'de yaratılışın bir defalık

---

[57] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 270–273.
[58] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 321.
[59] Duralı, *Sorun Nedir*, s. 65–74.
[60] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 273.
[61] Duralı, "yoktan yaratmak" terkibi yerine "hiçten var kılmak" terkibini tercih etmiştir.
[62] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 273.

bir 'oldu bitti' değil, sürekli bir süreç olduğu imâ olunmaktadır. Evrende bireyler gibi, bunların mensup oldukları türler de sabit değil, gelip geçicidir. Şu durumda Hristiyanlığın aksine İslam bakışında insan evrende tek başına kalmış, tecrit olmuş, öbür varolan kümeleriyle hiçbir bağı bağlantısı bulunmayan bir tür değildir. Onun, canlı veya canlı-olmayan tüm varolanlarla değişen oranlarda ünsiyeti bulunur. Bu yüzden *Kur'ân-ı Kerîm*'e göre insanlık, maddeten değil, ancak manen tamamıyla şahsına münhasır bir yaratılmışlar kümesidir. Bu kapsamda Müslüman filozof-bilim insanları bir türün bir diğerinden türeyebileceğine, yani türlerin birbirine dönüşümüne ve varolanların ortak bir atadan türemesine ihtimal vermişlerdir. Sonuç itibarıyla Darwin öncesi Müslüman düşünürler, -yaşamış oldukları çağ gereği fennî kanıt imkanından yoksun olsalar da- dönüşüm ile doğal seçilim düşüncelerini ilham edebilmişlerdir. O halde İslam dini için evrim geçerlidir, ancak Duralı'ya göre mümin için de esas mesele, 'evrim'in, 'tekâmül'ün yerini tutup tutamayacağı noktasında düğümlenmektedir.[63] Başka ifadeyle İslam görüşünde tartışılan esasen, evrimin tümüyle insanı açıklayıp açıklayamayacağı, tekâmüle başvurma zorunluluğudur.

Modern sentezin temsilcilerinden Dobzhansky gibi pozitivistler, beşer–insan ayırımı sorununu ya kökten inkar etmiş ya da maruz kalacakları suçlamalardan çekinerek göz ardı etmişlerdir. Fakat Duralı'ya göre halının altına süpürülen sorun, insanlığın karşısına yeniden dikilmiş, insan muamması hâlâ çözülememiştir. Bütün açıklama denemeleri eksik, gedik, yüzeysel kalmıştır. Sorun, modern sentezin temenni ettiği şekilde, genetik ile evrim bilimi ikilisiyle çözülememiştir.[64] Duralı'nın insan anlayışı ise aşkıncıdır. O, Darwin'den ziyade Wallace'nin –geleneksel teolojik içerimlerle de uyumlu– yaklaşımını paylaşır.[65] Wallace, maddeciliği insan aklına uygulamaya cesaret edemez ve aklı, Tanrı'nın yaşam tarihine tek katkısı olarak görür.[66] Duralı ise cesaretsizlikten değil, beşer-insan ayrımı önermesine dayanarak aşkıncıdır.

4. Eleştiri: Darwinizmden İlham Alan İdeolojiler Darvinci Evrimin Aleyhinedir

Darvinci evrim geçtiğimiz yüzyılda davranıştan toplumsal cinsiyete, ekonomiden ırklar arası farklılığa tüm bireysel ve kültürel unsurları biyolojiye indirgeyerek açıklamanın zemini haline gelmiştir. Darwin'in doğal seçilim ilkesinin biyolojiden toplumsal alana taşınması, daha ziyade ideolojik ve kültürel etkenlere dayanır. Her ne kadar Darwin'in kendisi doğal seçilim ilkesini toplumsal alana uygulamaya kalkışmamışsa da Spencer'dan devraldığı "en uygun olanın hayatta kalması" söyleminin çarpıtılarak yaygınlık kazanması, bilim ile ideoloji arasındaki yakın ilişkiden şüphelenmek için yeterli gerekçeyi verir.

Darwin biyolojiyle kültürü birbirinden ayırmış görünse de şaşırtıcı olan ondan sonra gelenlerin doğal seçilim ilkesini toplumsal alana uygulamak konusunda göstermiş oldukları hevestir. Spercer'e dayandırılan fakat kapsamlı bir şekilde ilk kez Richard Hofstadter tarafından ele alınan sosyal Darwinizm, toplumların evriminde de doğal seçilime benzer bir mekanizmanın işlediği görüşü olarak özetlenebilir. Böylesi bir seçilimde doğaya en uygun olan, toplumda en

---

[63] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 273–276.
[64] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 312–314.
[65] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 305–306.
[66] Gould, *Darwin ve Sonrası*, s. 24–26.

güçlü olana tekabül eder; nihayetinde zayıf olanlar toplumdan ayıklanır. Böylece kendi içerisinde daha iyiye giderek gelişen bir toplumdan bahsedilir. Darvinci evrim, canlıların nasıl olduklarına ilişkin savlarda bulunur, nasıl olmaları gerektiğine dair savlar içermez. Dolayısıyla evrim tezinin normatif bir yanı olmadığı için Darwin'in modelini geliştirirken kendi yaşadığı toplumdan etkilenerek yola çıkmış olması, esasen teorinin toplumsal alana uygulanması için bir gerekçe sunmamıştır.

1940 ile 1980 yılları arasında yaşanan sosyal Darwinizm furyasıyla evrim teorisi, farklı bilimsel ve ideolojik görüşlerin temellendirilmesinde sıklıkla kullanılır hale geldiği için aslında neyin gerçekte Darvinci olduğu giderek muğlaklaşmıştır.[67] Almanya ve Britanya başta olmak üzere var olma mücadelesinde güçlü olanın hayatta kalacağı savı, başlıca kapitalizm, komünizm, nasyonal sosyalizm[68] gibi siyasî ideolojiler tarafından kullanılmıştır. Darwin'in kendi tezinde "en uygun olanın hayatta kalması" ifadesi yalnızca bir sonraki nesne döl bırakma anlamında kullanılırken sosyal Darwinizmle güçlenen öjeni hareketleri, ekonomi-politik yaşamın rekabetçi koşullarına yapay müdahale ile en uygun olan bireylerin bırakılması, kalanların ise yok edilmesi gerektiğini savunmuştur. Öjeni, zayıflık, güç veya adaptasyon türünden kıstasları kendi değer yargılarına göre belirlemiştir. Richard Lewontin'in vurguladığı üzere iktisadî miras kavramı biyolojik miras kavramına dönüştürülerek güç ve zenginlik eşitsizliği meşrulaştırılmıştır.[69] Yani Darwin'in söylemi Darvinci olmayan bir biçimde genişletilmiştir.

Duralı, Darwinizme yönelttiği eleştirileri aynı zamanda Darwin'in kendisine ve eserlerine yöneltmez. Darwin ile Darwinizmi "evrim varsayımı" ve "evrimclilik" terminolojisi üzerinden ayırır. Duralı, bunun arka planında bilim ile ideoloji arasında net bir ayrım yapar ve Darvinci evrimi bilimsel "evrim varsayımı" ile Darwinizmi ise "evrimcilik" ile eşleştirir. Felsefe-bilim zihniyetini benimsemiş evrim, iyi-kötü, adalet-zulüm, yararlı-zararlı, ilerleme-gerileme, başarılı-başarısız, güzel-çirkin çeşidinden ahlâkî mülahazalara rağbet etmez; nesnel kalma çabasındadır. Nesnelliğin ideali tasvirdir, yani varsayımın hedefi, nesnenin biçimsel dille (mantık-matematik yoluyla) resmini çıkarmaktır. Öyleyse bilimin etkinlik alanı kısıtlı ve kısıtlayıcıdır. Buna karşılık ideolojinin astarını oluşturan öğreti, heves ile heyecana açık olup hareket serbestliğine sahiptir. *Evrim varsayımı*nın kesinlikle reddettiği, alt basamaktaki türlerden üsttekilere uzanır görülen sıradüzeni kanısına *evrimcilik* cevaz verir. Dahası *evrimcilik*, gerek birey gerekse tür düzleminde evrimin gaye taşıdığı kanaatine sahiptir. Gaye, başarılı olmaktır. Bunu tayin eden etken ise hayatta kalma gayretidir. Bireysel ve türsel bağlamda beslenme ile üreme hususunda rakibini alt edip yaşama sahasını ele geçirme becerisini gösteren, başarılıdır. Var olma mücadelesinin seçiliminde kayırılma veya elenmenin kıstası üreyerek çoğalma orantısıdır.[70]

Bilim ile ideoloji arasındaki net ayrımı mukabilinde Duralı, Darvinci evrimin din dışı yapılanmayı (ideolojiyi) kurduğunu iddia eder. Gelmiş geçmiş kültür ve medeniyetler dine

---

[67] Douglas Allchin, "Social un-Darwinizm: How Does Cociety Relate to Nature in an Evolutionary Perspective?", *The American Biology Teacher* 69/ 2 (February 2007) 113–115.

[68] Duralı, "*capitalism*" kavramı için bizim tercih ettiğimiz "kapitalizm" kelimesi yerine "sermâyecilik" karşılığını; "*communism*" kavramı için bizim tercih ettiğimiz "komünizm" kelimesi yerine "ortakmülkcülük" karşılığını; "*national socialism*" kavramı için bizim tercih ettiğimiz "nasyonal sosyalizm" kelimesi yerine "millî toplumculuk" karşılığını tercih eder.

[69] Richard Lewontin, *Biology As Ideology: The Doctrine of DNA* (New York: HarperPerennial, 1991), s. 19–22.

[70] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 318–319.

temellenmişken Darwin adeta bir kırılma noktası, milat oluşturmuştur. Sadece Yeni Çağ Avrupa medeniyeti, dinin yerine felsefe-bilim ile ondan türeme ideolojiyi ikame etmiştir. Duralı bilimsel teori üzerinden çağın ruhuna tâbi ve kültüre hükmeden dinî, seküler[71], siyasî veya iktisadî şartların birbirinden bağımsız var olamayacağını iddia eder. 1600'lerin başlarından itibaren gelişen Yeni Çağ seküler Batı Avrupa medeniyeti, ilerleme idealine bağlanmıştır.[72] Çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyetinin selefi ve membaı olan bu Yeni Çağ seküler Avrupa medeniyetinin dünya tasavvuru maddeci–mekanikçidir. Mezkur dünya tasavvuru, İngiliz-Yahudi medeniyetinde Darwinizm ile pekiştirilmiştir.

Duralı dar bir bilim çerçevesinin dışına taşırılmaya yatkınlığından dolayı evrimi, atomdan bile tehlikeli addeder. Zira 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyılda evrim, Yeni Çağ seküler Avrupa medeniyetinde boy veren kapitalizm, komünizm, nasyonal sosyalizm gibi farklı ideolojilere farklı derecelerde alet edilmiştir. Kapitalizm ile nasyonal sosyalizm Darwin'in çizdiği evrim şemasını antropoloji ile sosyolojiye yönlendirip uygulayan Spencer'dan hareketle evrime yönelmiştir. Kapitalizmin temelinde maddî unsurlu, evrimsel psikoloji arka planlı, İngiliz akılcı–deneyci tutumu, nasyonal sosyalizmin temelindeyse ontoloji arkalı, Alman maneviyatçı–doğacı–edebiyatçı tutumu olmuştur.[73]

Duralı'ya göre Darwinizm Darvinci değildir. Zira Darvinci evrim, ideolojiler elinde çarpıtılarak kullanılmıştır. Darvinci evrimin beşeri açıklamak için kabul edilmesi gerektiğini belirtmenin yanı sıra Duralı, insan için aynı açıklıkla konuşmaz:

> İnsanın hangi kökenden geldiğini, bütün iddialara rağmen henüz yerçekimi yasasındaki açıklık seçiklikle bilmiyoruz; herhalde hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Çünkü görünüşe göre tarihi gerisin geriye diriltmeye imkan yok. Bu bilimsel çıkmazın yanında insanı, ortaya gelişigüzel atılıvermiş, hayvanlar âleminden bir tür olarak görüp göstermenin nelere mâl olabileceği konusunda uzun nutuklara gerek yok. Çağımız insanının içinde bulunduğu durum, söylemek istediklerimizin en açık belgesidir. Kaldı ki, insan, madem tesadüf eseri değişme sonucu ortaya çıkıverdi; öyleyse yine rastgele değişime uğrayarak başka bir varlığa dönüşebilir. Sadece böyle bir düşünce bile, üstünde durduğumuz 'halı'yı ayaklarımızın altından çekip alabilir.[74]

Apaçıktır ki, insanı, ortaya gelişigüzel atılıvermiş, hayvanlar âleminden bir tür olarak görmek, mezkur kapitalizm, komünizm ve nasyonal sosyalizm gibi ideolojilerin yaşattığı acı tecrübelere mâl olan sonuçlara yol açmıştır. Doğrudan Darwin'in vaz ettikleri değilse de onlardan çıkarsananlar ışığında hayvanla aynı kökten gelen insan bireyinin toplumsal ortamına uyduğunda başarılı sayıldığı ve hayatta kalmaya hak kazandığı[75] varsayılmıştır. Bu saikle 19. yüzyılın başında insanlar, tarihsel olarak başarılı-başarısız ırklar, onlar içinde başarılı-başarısız kavimler, kafatasları, renkler, kanlar şeklinde sınıflandırılmıştır. Darwinizmi benimsemek insanlığa büyük tahribat getirmiştir.

---

[71] Duralı, "*secular*" kavramı için bizim tercih ettiğimiz "seküler" kelimesi yerine "dindışı" karşılığını tercih eder.
[72] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 307–308.
[73] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 317, 358.
[74] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 266.
[75] 20. yüzyılın en büyük biyoloji dogması "genetik determinizm" de modern sentezci bir biyolojik temele dayanır. Buna göre, doğa kıyasıya rekabet üzere kuruludur. Yaşam birbiri ile rekabet eden insanlar arasındaki dur durak bilmeyen bir savaştır.

Darwinizmin ilham verdiği ideolojilerden biri olan kapitalizmin üç payandasından biri - diğer ikisi sömürgecilik ile emperyalizm olmak üzere- evrimdir. Öte yandan da kapitalizm, serbest ve doludizgin rekabet babından 1860'lardan itibaren, evrim varsayımına esin kaynağı olmuştur.[76] Öyleyse evrim önce ideolojilere yataklık etmiş, sonra da onlardan beslenmiştir. Darwin'in evrimindeki türün çoğalması gibi kapitalizmde de merkezî olan kârını çoğaltmaktır. Zira ne pahasına olursa olsun kârını çoğaltan hayatta/ayakta kalır, bu ise kıyasıya toplumsal mücadeleye dayanır.

Evrimi daha ziyade, Avrupa'da Hristiyanlığa karşı ortaya çıkan maddeci-mekanikçi-pozitivist görüş sahiplenmiştir. Kapitalizm, Yeni Çağ Batı Avrupa'dan miras aldığı pozitivist dünya görüşü ve ona dayalı *Darwinizm* uyarınca, olaylarda maddî–mekanik dışında gerçeklik veçhesi bulmayan Çağdaş İngiliz-Yahudî medeniyetinin ideolojisidir.[77] Yeni Çağ Batı Avrupa ve Çağdaş İngiliz-Yahudî medeniyetinin temeli Darwin'in rekabet fikrine, bireylerin sürtüşmesine, didişmesine, çatışmasına dayalı kapitalizmdir. Zenginleşmek için sömürü zarurîdir. Doğa ve insan ikinci bir soru sorulmadan sömürülmelidir. Bunun için de insanın üstün bir değer taşımaktan arındırılması gerekmiştir. İnsanı sömürebilmek için değersizleştirmek ve maddeye eşitlemek şarttır. İnsanın öteki canlılarla ortak atadan gelmesi idesiyle beşere indirgenmesi ise Duralı'nın dünyasında, insanın direnme gücünü ortadan kaldırıp sömürüye açık hale getirmek içindir. Anlam-değer dünyasından arındırılan insana kapitalist ideoloji eliyle yaratılmamış olduğu, herhangi bir şeyden tesadüfen oluştuğu, varlık sebebinin belli olmadığı, tüm varoluş gayesinin ise yeme-içme-üreme olduğu söylenerek ondan kullanışlı bir sömürü malzemesi elde edilmiştir.

Kapitalizme karşılık, komünizmde Darwin'den ziyade Lamarck boy gösterir. Duralı'ya göre komünizm, Darwin'in tersine evrimde belirli bir yönelişin, gayenin bulunduğunu öne süren Lamarck'a daha fazla meyletmiştir. Genetikçi Trofim D. Lisenko, Stalin Rusya'sında Lamarck'ın varsayımından türettiği 'çevremin beni etkilediği gibi, ben de çevremi etkilerim' ideolojik şiarını tarıma uygulamıştır. Sonuç hububat mahsulünün kayda değer derecede düşmesiyle hüsran olmuştur. Stalin'in ölümünden sonra Rusya olağan tarımcılık kurallarını uygulamaya geri dönmüştür.[78]

Nasyonal sosyalizmin ana payandası ise ırk öğretisinin uzantısı kavimciliğin esin ve besin kaynağı Darwinizmdir.[79] 1850'lerden itibaren Avrupa'yı sarıp sarmalayan Darwinizm, antropolojiyi de kıskacına alarak nasyonal sosyalist öğretinin ilmiklerini örmeye koyulmuştur. Nasyonal sosyalist ideolojinin de benimsediği, toplum bilimlerinin, uygulamalı biyolojiden başka bir şey olmadıkları savını ileri süren Alman evrimcisi Ernst Haeckel'in (Herbert Spencer'ı esas alır) görüşlerini esas alarak ırkçı, kavimci evrim öğretisini inşa etmiş Alfred Rosenberg'ten hareketle Adolf Hitler, 1923'te, evrimci ahlâka temel oluşturacak ilkelere bağlı kalmıştır. Hitler'e bakılırsa siyaset tarihin, tarihse evrimin uzantısıdır ve hayatta en hakikî mürşit ırktır.[80]

[76] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 307.
[77] Duralı, *Sorun Nedir*, s. 58.
[78] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 318.
[79] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 358.
[80] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 319–320.

Darwinizm kapitalizmde ekonomik serbest rekabete kaynaklık ederken, nasyonal sosyalizmde genetikle birlikte kavmiyeti temellendirmek üzere görevlendirilmiştir.[81] Nasyonal sosyalizmin maddî unsurları Darwin–Spencer–Haeckel cihetinden gelirken, manevîlik vasfını Alman idealizmi oluşturmuştur. Sosyal Darwinizmin değer yargıları misliyle nasyonal sosyalizme katılmıştır. Var olma mücadelesi bağlamında kapitalizm uyarınca bireylilik insan gerçekliğini temsil eder. Bireylerin özgür iradelerine dayalı "toplumsal sözleşme" yapması yoluyla toplum, en üstün teşkilatlanma örneğini temsil eden devleti oluşturur. Nasyonal sosyalizmin öngördüğü devlet şekli ise bunun tersini ileri sürer. Nasyonal sosyalizmde "tarihî seçilim" sonucu hayatta kalmış muzaffer kavimlerden bazıları bir lider önderliğinde devletleşir. Devlet çatısı altında teşkilatlanmış kandaş bireylerin teşkil ettiği toplum, kavmî millettir.[82]

Buna göre bitkiler ve hayvanlar nasıl türler halinde bölümlendirilmişse, insanlar da benzer biçimde *ırk–kavim* kıstasları doğrultusunda sınıflandırılmıştır. Beşerî düzlemde evrim, inişli çıkışlı bir seyir izler. Bir kavim, maddî-manevî cihetlerden yükselebilir veya düşebilir. Yükseliş yahut düşüş, mezkur kavme mensup bireylerin elinde değildir. Ancak evrim süreci bir kez yükseliş doğrultusunda baş gösterdiğinde, olumlu seyri omuzlayarak destekleme gayreti, kişilerin iradesine kalmış gözükür. Kişilerin öyle bir irade beyanında bulunmalarıysa, taşıdıkları *ırkî–kavmî* bilinç sayesindedir. Söz konusu üstün *ırk–kavim* bilincini kişilere çocukluklarından itibaren zerk edecek olan da, ideolojik, siyasî eğitim–öğretim kurumudur.[83]

Öyleyse nasyonal sosyalizm nezdinde insan gerçekliği bireylilikten ziyade milliyettir. Bireylilikten üstün olan milliyet idealinin kaynaklandığı *ırk kalıtımı*nı temsil eden *kan*dır. Muhtaç olunan kudret adeta damarlardaki asil kanda mevcuttur. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, moleküler genetik öncesi günlerde, soyaçekim etkenlerinin nesilden nesle kan yoluyla intikal ettiği kanısı gerek biyolojiye gerekse nasyonal sosyalizm çevrelerine hakimdir. Nasyonal sosyalizmin aslî mefhumlarından biri olan kan, evrimci bir sav demek olan ırkı ve kalıtımı temsil ve ifade etmektedir.[84] Nasyonal sosyalizm, Darwin ile Darwinizmden apartılmış üç esasa dayanır: Var olma mücadelesi, seçilim, en güçlünün hayatta kalması. Bu üç esas, nasyonal sosyalizmi savaşçı kılmıştır. Kapitalizmin maddiyatçı–bireyci kâr amacına karşılık nasyonal sosyalizmin ideali, kavimlerden en kudretlisinin zafer kazanarak kendi kalıtsal–evrimsel kazanımını muhafaza edip milletleri nizam intizama sokmasıdır. Alman icadı nasyonal sosyalizm, Çağdaş Küresel İngiliz-Yahudi medeniyetinin kol kanat gerdiği kapitalizme karşı yeni bir medeniyet hareketi ihdas etme iddiasıyla ortaya çıkıp savaşmış ve fakat yenik düşen taraf olmuştur.[85] Nasyonal sosyalizmin 1945'te yerle bir edilmesiyle *ırk-kavim* yasaklar çizelgesine sokulmuştur. Buna karşılık kapitalizm, diriliğini korumuştur.[86]

O halde başta Darwin ile Lamarck'ın evrim tezleri, Yeni Çağ ideolojilerine malzeme kılınmışlardır. Bugün bile, fiziğin klasik mekaniğine yahut termodinamiğine benzer bir evrim teorisi olmamasına rağmen ideolojilerin kullandıkları evrim öğretileri vardır. Bu evrim öğretileri de suiistimallere alet edilmiştir. Ancak bu Duralı'ya göre şüphesiz evrimin suçu değildir. 20.

---

[81] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 358.
[82] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 321–325.
[83] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 322–324.
[84] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 321–325.
[85] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 358–359.
[86] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 369.

yüzyıl ideolojilerinin suiistimaline maruz kalması yüzünden evrimi suçlamak, onu sanık sandalyesine oturtmak doğru değildir. Evrim varsayımı bilimseldir ve ahlâkça bizatihi ne iyi ne kötü görülebilir. İyilik-kötülük, bilimsel varsayımı uygulamaya sokanın, onu hangi bağlamda, nasıl kullandığına bağlı olarak ortaya çıkar. Bu da, önünde sonunda bir ahlâk meselesidir. Her varsayım, öz bağlamında anlamlı iken bağlamını değiştirmek müteakip kötülüklerin membaıdır. Öyleyse felsefe-bilimin nihai kapısı da ahlâktır.[87]

Sonuç

Modern sonrası dönemde gezegenimizde yaşayan türlerin evrimleştiğinden şüphe duymayan ciddi bilim insanları, Theodosius Dobzhansky gibi düşünür: "Biyolojide evrimin ışığı altında değerlendirilmeyen hiçbir şeyin anlamı yoktur."[88] Evrim, metafiziğin de merkezindedir. Kimim, neyim, nereden geliyorum, burada ne yapıyorum sorularına dolaylı da olsa cevaplar verir. Evrimin ve metafiziğin bu sorulara verdiği cevaplar, kapsam bakımından farklıdır. Bu çalışmada Teoman Duralı'nın, Darvinci evrime ve ondan türeyen Darwinizme yöneltti̇ği eleştiri, dört kısımda incelenmiştir. Öncelikle Duralı'ya göre Darvinci evrim ilk vaz edildiği haliyle bilim felsefesi ölçülerince tutarlı ve sağlam bir teoriden çok "varsayım" vasfını alabilir. Zira bilimsellik kriterlerini karşılamaz, mesela tekrar edilebilirlik ve test edilebilirlik (sınanabilirlik) ilkelerini sağlamaz. Kanıtlanabilirliği düşüktür; topyekûn kanıtlanmış değildir, kanıtlanmış tarafları vardır. Zira evrim olayını zamanı geriye doğru işletmek suretiyle test edip ispatlamak mümkün değildir. Lakin Darvinci evrim varsayımı zuhur ettiği haliyle durmamaktadır. 1930'lardan sonra "modern sentez", 1970'lerden itibaren ise modern senteze eklenen moleküler biyoloji ile teorileşme yolunda eksiklerine rağmen önemli yol kat etmiştir.

İkinci olarak Duralı'nın sürdürmeyi seçtiği beşer-insan ayrımı hem teleolojik bir kabulü hem de aşkıncı bir tutumu gerektirir. Üçüncü adımda beşer-insan ayrımının bir sonucu olarak Duralı evrim idesini, Darvinci evrime indirgemek yerine tekâmül anlayışıyla genişletir. Darwin maddecidir, türü meydana getiren canlı bireylerin maddî oluşum ve etkileşimlerden ortaya çıktıklarını iddia etmiştir. Bu iddia ise İslam geleneğinde zikredilen nefsi dışarıda bırakır. Tüm sorun insanda düğümlenir, zira insanın, aralarında bilimsel olarak bir bağlantının gösterilemeyeceği "beşerlik" (canlılık, maddî) ve "insanlık" (kültürü yaratan, manevî) olmak üzere iki tabakası vardır. Evrimin İslamî yorumu tekâmül görüşünde nefsin yeri merkezîdir. Bu yüzden tekâmül ile evrim bir ve aynı şey değildir. Evrim insanın yalnız beşer yönünü açıklamakla sınırlıyken tekâmül onu bilinci, ahlâkı, sanatı da içerecek şekilde topyekûn açıklama iddiasındadır. *Kur'ân*'da insan iki katlı bir canlıdır, beşer olarak diğer canlılarla akrabadır, insan katı ise Tanrı'nın nefesini taşır. Fakat insanın beşer katını açıklayan evrimi topyekûn inkar etmek de hatadır. Esas hata, insanın beşer düzeyinde incelenmesi değil, insanın bütünüyle beşere indirgenmesidir. Zira salt indirgemeciler incelenecek her şeyin beşerlik düzeyinde eksiksizce bulunduğunu iddia etmektir. Fakat bu doğru değildir. İnsanın başka canlılarla paylaşmadığı bilhassa ahlâk, sanat, özgürlük gibi değerler, bilimsel olarak kanıtlanabilir şekilde beşerlikten türetilemez. Müslüman bir filozof-bilim insanı olan Duralı'ya göre insan Tanrı'nın yarattığı biricik, eşi menendi olmayan bir canlıdır.

---

[87] Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s. 338.

[88] Theodosius Dobzhansky, "Nothing in Biology Makes Sense Except in the Light of Evolution", *The American Biology Teacher* 35 (1973), 125–129.

Son olarak ise Duralı'ya göre 18. yüzyıldan sonra Batı Ayrupa'da hakimiyetini kuran Darvinci evrim teorik bir tez olarak kalmamış, başta siyasî ideolojiler olmak üzere, felsefî, ahlâkî, bilimsel tüm süreçlere tesir etmiştir. Kapitalizm, nasyonal sosyalizm, komünizm başta olmak üzere bazı ideolojiler sosyal Darwinizmden hem etkilenmiş hem de dönüp onu etkilemişlerdir. Sömürgeci bu ideolojilere yakıt sağlayan Darwinizm temelli dünya görüşleri, bilhassa da Darwin'in serdettiği evrim tezi, sömürülmeye hazır hale getirilmiş "insan"ı, daha doğrusu insanlığından sıyrılmış "beşer"i yaratmaya –bunu hedeflemese de– hizmet etmiştir. Duralı ise bu ideolojik kaymanın bizatihi Darvinci evrime zarar verdiğini iddia etmiştir.

Duralı, metafizik kabulleri ve Darvinci evrim ile Darwinizme yönelttiği eleştirileri ile evrimi, varsayım da olsa "beşer"i incelemek ve anlamak için rehberlik eden gerekli bir çaba, "insan"ı anlamak için ise yetersiz ve yanıltıcı bir bilgi düzlemi olarak telakki eder. Bu anlamda Darvinci evrimin ne karşısında ne yanında yer alır, onun işlev göreceği anlam aralığını tespit eder. "İnsan"ı ve sorunlarını bütünüyle anlamakta ve çözmekte aciz "evrim" varsayımı karşısında ise, bir çözüm değeri taşıdığına inandığı, evrimi de içine alan "tekâmül" idesine işaret eder. Darwinizmin ise insanlık tarihinde görülmedik vahşetlere kapı aralaması sabıkasıyla artık iflah olmayacak şekilde sahneden çekilmesi gerektiğini imler.

Kaynakça

Allchin, Douglas. "Social un-Darwinizm: How Does Cociety Relate to Nature in an Evolutionary Perspective?", *The American Biology Teacher* 69/2 (February 2007), 113–115.

Darwin, Charles. *Otobiyografi.* çev. Serda Brauns. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2017.

Dennett, Daniel. *Darwin'in Tehlikeli Fikri/ Evrim ve Hayatın Anlamı*. çev. Aybey Eper - Bahar Kılıç. İstanbul: Alfa yayıncılık, 2014.

Dobzhansky, Theodosius. "Nothing in Biology Makes Sense Except in the Light of Evolution". *The American Biology Teacher* 35 (1973), 125–129.

Dupré, John. *The Metaphysics of Biology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.

Duralı, Teoman. *Hayatın Anatomisi/ Canlılar Bilim Felsefesi/ Evrim ve Ötesi.* İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.

Duralı, Teoman. *Sorun Nedir?* İstanbul: Dergah Yayınları, 2006.

Duralı, Teoman. *Biyoloji Felsefesi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1992.

Duralı, Teoman. *Canlılar Sorununa Giriş.* İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987.

Gould, Stephen Jay. *Darwin ve Sonrası*. çev. Ceyhan Temürcü, İstanbul: Say Yayınları, 2013.

Kant, Immanuel. *Yargı Yetisinin Eleştirisi*. çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları, 2011.

Kartal Soysal, Esra. "Teoman Duralı'nın Biyoloji Felsefesi Yaklaşımının İndirgemecilik-Holizm Bağlamında Bir Çözümlemesi". *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi* 46 (Aralık 2022), 79–107.

Kuipers, T. A. F. "Reduction of Laws and Concepts". *Idealization I: General Problems*. ed. L. Brzezinski, F. Coniglione, T. A. F. Kuipers ve L. Nowak (Amsterdam: Rodopi, 1990), 241–76.

Lewontin, Richard. *Biology As Ideology: The Doctrine of DNA*. New York: HarperPerennial, 1991.

Paley, William. *Natural Theology: or Evidences of The Existence and Attributes of The Deity Collected from The Appearances of Natur*e. Boston: Gould and Lincoln, 1860.